

Kuzey Kafkasya'nın Uluslararası Lideri: Sefer Zaniko

Zübeyde Güneş Yağcı*

Öz

Sefer Zaniko, hakkında değişik değerlendirmeler yapılan Çerkes ileri gelenlerinden birisidir. Bu değerlendirmelerden ön plana çıkanlar arasında Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Kafkasya politikasında oynadığı roldür. Bir diğeri ise Çerkeslerin bağımsızlık mücadelesini uluslararası boyuta taşımaya gayretidir. İngiltere ile ilişkisi olduğu ve bu yüzden Rusya'ya zarar verdiği gerekçesiyle Rus elçisinin isteği doğrultusunda Osmanlı Devleti tarafından gözetim altına alınmış ve İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Sürgünde de olsa renkli bir hayatı olan Sefer Zaniko, İngiltere, Osmanlı Devleti ve Rusya kıskacında ortaya koymaya çalıştığı politikalar Kafkas-Rus mücadelesinde etkili rol oynamıştır. Çalışmanın amacı Sefer Zaniko hakkındaki değerlendirmeleri ele aldıktan başka, Osmanlı belgeleri ışığında Çerkeslerin Rusya'ya karşı verdiği mücadeledeki rolünü incelemektir. Sefer Zaniko'nun şahsında Osmanlı Devleti'nin Kafkasya politikasını ele almak çalışmanın bir başka konusunu teşkil edecektir.

Anahtar Kelimeler

Sefer Zaniko, Çerkesler, Rusya, Osmanlı Devleti, Kuzey Kafkasya, David Urquhart

* Doç.Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü-Balıkesir/Türkiye
zyagci@hotmail.com

Giriş

Sefer Zaniko ya da Zanzade Sefer, 1829 Edirne Antlaşması'ndan sonra gelişen olayların hem çok içinde hem çok dışında kalan, ancak Çerkeslerin Rusya ile mücadelesinde etkili kişilerden birisidir. Görüşleri Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nin ve İngiltere'nin Kuzey Kafkasya'ya yönelik politikaları çerçevesinde oluşmuştur. Osmanlı kaynaklarında Çerkes ileri gelenlerinden ve Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan birisi, İngiliz kaynaklarında Çerkeslerin bağımsızlığı için mücadele veren bir kahraman, Rus kaynaklarında Osmanlı ajanı olarak tanımlanmaktadır (Keraşev 1994:69). Çerkeslerin bir kısmı görüşleri ve faaliyetleri ile bağımsızlık mücadelelerine zarar verdiğini düşünürken bir kısmı bağımsızlık için elinden geleni yaptığını düşünmektedir. Zaniko hakkında "Çerkesya Bağımsızlık Savaşının Liderleri: Prens Sefer Bey-Bey Zanoko" adlı makalesinde M. Keraşev, onu Çerkesya'nın bağımsızlığı için mücadele eden bir lider olarak görmektedir. Makale Kırım Savaşı sonrasında imzalanan Paris Antlaşması ile Çerkeslere bağımsızlık verilmeyeceğini anladığında bile umudunu kaybetmediğini, en azından Rus ilerleyişini durdurmak için çaba sarf ettiği üzerine temellendirilmiştir. Makalenin dikkat çeken bir başka noktası ise Sefer Zaniko'nun Şeyh Şamil'in naibi Muhammed Emin ile anlaşamamasının Çerkesleri birlik oluşturmadaki en önemli engel olarak görmesidir. E.D. Felitzyn ise 1904 yılında kaleme aldığı "Kniaz' Sefer-Bei Zan "Prens Zanoko Sefer Bey" adlı uzun makalesinde tam tersi bir görüş sergileyerek Sefer Zaniko'nun kendisi ve mensup olduğu zadeğânın menfaatleri doğrultusunda hareket ettiğini bu yüzden demokratik kararlar alan Muhammed Emin'i istemediğini iddia etmektedir. Sefer Zaniko'yu çok gururlu, kibirli ve şahsi menfaatlerini ön planda tutan birisi olarak tanımlayan E.D.Felitzyn, Ruslardan istediğini alamayacağını anladığında Türklere yanaştığını ileri sürmektedir. Devamında Çerkeslerin onun yüzünden boşu boşuna yıllarca mücadele ettiği üzerinde durmaktadır (1904:1-167). Bunun yanı sıra Karl Marx, Sefer Zaniko'yu *Çerkeslerin Önderi* olarak tanımlamaktadır (Keraşev 1994: 69).

Bu çalışmada amacım Sefer Zaniko kimdir konusunu ele aldıktan sonra onun faaliyetleri çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin Kafkasya politikasını değerlendirmektir. Buradan hareketle öncelikle sorulması gereken sorular Sefer Zaniko kim olduğu, nerede ve nasıl yetiştiği ve neler yaptığıdır. Ayrıca Sefer Zaniko'nun sürgünde geçirdiği süreç zarfındaki faaliyetleri ve bu faali-

yetlerin Çerkeslerin Rusya ile mücadelelerine etkileri ele alacağım bir başka husustur. Yine makalede Sefer Zaniko hakkındaki farklı bakış açılarını ele alarak kaynaklar ve Osmanlı arşiv belgeleri ışığında onun faaliyetlerini daha sarih bir şekilde ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Sefer Zaniko ve Ailesi

Sefer Zaniko'nun Çerkes kabilelerinden Şabsığ¹ mı Natuhaç² mı olduğu konusunda fikir birliği yoktur. Rus ve Osmanlı kaynaklarında Şabsığ olduğu üzerinde durulmaktadır. Mesela İstanbul'dan uzaklaştırılmasını isteyen belgede Şabsığ olduğu yazmaktadır (BOA.HH: 44575-A). Anapa civarında geniş toprakları olan Zaniko ailesine mensup olduğu kaynaklarda yer alan bir diğer bilgidir (Khoon 2015: 74) ve kimi Rus kaynaklarında *knez* olarak tanımlanmaktadır (Felitzyn 1904: 1). Bu tanımlama Çerkeslerin en üst tabakasını oluşturan Pşılardan gelmektedir (Yusuf İzzet Paşa 2002: 202-203) ve kelime *prens* anlamındadır (Lyulye 2010: 65). Bu nedenle *Pşı* pek çok Avrupa diline *prens* Rusça'ya ise prensin karşılığı olan *knez* (*kinyaz*) şeklinde tercüme edilmektedir (Baj 2000: 104) Fakat Çerkes kabilelerinden Şabsığ, Abzeh ve Ubihlar'da *Pşı* sınıfı yoktur. Çerkeslerin sosyal yaşamlarını ele alan Jabaghi Baj, Sefer Zaniko'nun bu sebepten dolayı Şabsığ olmadığını, sonradan gelip yerleştiğini ve bir başka Çerkes kabilesi olan Hatukuey kabilesine mensup olduğunu yazmaktadır. Dolayısıyla Zaniko, Şabsığlar arasında oturan *Zanekue* ailesindedir. Yazılış farklılıklarına rağmen *Zanekue* ismi Osmanlı, Rus ve İngiliz kaynaklarında *Zaniko* şeklinde ifade edilmektedir (2000: 89). Çerkesler arasında bir süre bulunmuş olan İngiliz J.S.Bell onun prens soyundan geldiğini ve *Zaniko* ailesinin de Çerkeslerin eski ve asil ailesi olduğunu yazmaktadır (1998: 373).

Aile geçmişte de Çerkeslerin Rusya'ya karşı ortaya koydukları politikaların belirlenmesinde etkin rol oynamıştır. Şöyle ki, 1768-1774 Osmanlı Rus savaşından sonra imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kuban Nehri Kuzey Kafkasya'da sınır olarak belirlenmişti. Bunun üzerine Çerkesler bir toplantı yaparak dışarıdan bir gücün yardımına ihtiyaçları olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardı. Fakat bu dış yardımın nereden geleceği hususunda farklı iki grup ortaya çıkmıştı. Zanikoların başını çektiği grup Osmanlı Devleti'nden yardım istenmesi gerektiğini ileri sürerken Kalubatıyıkların başını çektiği grup ise Rus istilasını hızlandıracağı gerekçesi ile Zanikolara muhalefet etmişlerdi. Ancak Zanikoların çabaları neticesinde toplantıda Osmanlı Dev-

leti'nden yardım istenmesi yönünde karar çıkmıştı. Yine aynı toplantıda İstanbul'a gidip padişah ile görüşerek yardım istenmesi için bir heyet oluşturulmuş (Berkok 1958: 371) ve başkanlığına Zanzade Mehmed Giray seçilmişti. Mehmet Giray, İstanbul'a geldikten sonra padişah I. Abdülhamid tarafından kabul edilmiş ve kendilerine yardım edileceği hususunda teminat verilmişti. Hatta Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı'na tayinine kadar Mehmed Giray, Soğucak muhafız kaymakamı tayin edilmişti (BOA.DVN.DVE: 17/77, Yağcı 1998: 61). İşte Sefer Zaniko Soğucak Kaymakamı tayin edilen Mehmed Giray'ın oğludur (Khodarkovsky 2007: 715).

Mehmed Giray oğlunun iyi bir eğitim almasını sağlamak amacıyla İstanbul'a göndermiş olmalıdır. Ancak İstanbul'a kaç yaşında geldiği ve burada kaç yıl kaldığı hususunda kaynaklarda bir bilgi yoktur. Daha sonra bilmediğimiz bir sebepten dolayı lise eğitimine Odessa'da Rişelyevski Lisesi'nde devam etmiştir (Esadze 1999: 70). Fakat Rus kaynaklarına göre Natuhaçlar tarafından Ruslara emanet olarak verilmiştir (Keraşev 1994: 69). J.S.Bell'in verdiği bilgiler Rus kaynakları ile birebir örtüşmese de benzerlik arz etmektedir ki, Sefer Zaniko, babasının ölümünden sonra amcası tarafından ölen kardeşinin alt sınıftan, yani work sınıfından (Haşim Efendi 1564: 16a, Tavkul 1993:70) bir kadınla evlenmek suretiyle Zanikoların saf kanını kirlettiği gerekçesiyle 100 ölçek hububat karşılığında köle olarak satılmıştır. Ancak babasının adamları tarafından bir süre sonra kurtarılmıştır (1998: 158). J.S. Bell, eserinin sonraki bölümünde onu köle olarak satmak isteyen amcası değil aynı gerekçeyle abisi olduğunu ve Sefer Zaniko'nun durumu öğrendiğinde kaçarak bir asilin koruması altına girdiği üzerinde durmaktadır. Sefer Zaniko'yu koruması altına alan asil, hayatını garanti edemediği için onu Anapa'daki Rus kale komutanının yanına yerleştirmiştir (1998: 373-374).

Sahukat Mufti, "Çerkesya Tarihinde Kahramanlar ve İmparatorlar" adlı eserinde onun Paris'e gittiğini yazmaktadır. Ama Paris'e gidiş tarihi üzerinde durmamaktadır (1972: 217). Nihayetinde gençliğini Osmanlı Devleti, Paris ve Odessa'da geçirdiğine dair değişik kaynaklarda bilgiler mevcuttur. Fakat Rus ordusunda görev yapmaya başlamadan hemen önce Odessa'da olduğu kesindir. E.D. Felitzyn ve M. Keraşev, Rusların Anapa yakınlarındaki Yergeskiy alayına yaver olarak katıldığını yazmaktadırlar. Shaukat Mufti ise 1813, 1814 ve 1815 savaşlarında Sefer Zaniko'nun *Müslüman Gönüllü Ordusu'na* katıldığını belirtmektedir (1972: 217). Rus ordusundaki görevi

alay komutanının küçük düşürücü hareketlerinden dolayı sona ermiştir³. J.S.Bell'e göre kale komutanın Müslümanlara hakaret etmesine dayanamadığından dolayı bir gece kale duvarlarından ip sarkıtarak kaçmıştır (1998: 374). Böylece Yergeskiy alayından ayrılan Sefer Zaniko, Anapa'da Osmanlı hizmetine girmiş ve albaylığa kadar yükselmiştir (Keraşev 1994: 69). Bu arada kendisine maaş bağlanmıştır. 1823 tarihli belgede *Ümerâ-yı Çerâkiseden* Sefer Bey'e İstanbul Emtia Gümrüğü malından yıllık 325 kuruş has tahsis edildiği kaydedilmiştir⁴. 1827 yılında Kuzey Kafkasya'yı temsilen İstanbul'a gelmiştir (Terim 1976: 144). Buradaki görüşmeleri hakkında kaynaklar suskun kalmakla birlikte Osmanlı-Rus savaşı başladığında Anapa'dadır. Kalenin Ruslar tarafından ele geçirilmesi sırasında esir edilerek Petersburg'a götürülmüştür (Slade 1837: 195). Ancak Edirne Antlaşması'ndan sonra serbest bırakılmıştır (BOA.HH: 44575-A).

Rusya ile Mücadelede Sefer Zaniko

Çerkesler Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Kafkasya ile ilgisinin kalmadığını öğrendiklerinde tam anlamıyla hayal kırıklığı yaşamışlar⁵ ve Padişahın nasıl olup da Çerkeslerden vazgeçtiğine bir anlam verememişlerdir. Sonunda durumu değerlendirmek ve ne yapacaklarına karar vermek üzere bir toplantı yapmışlardır. Hemen hemen bütün Çerkes ileri gelenlerinin katıldığı toplantıda Sefer Zaniko'nun etkisiyle Rusya ile mücadeleye devam edilmesi ve bunun için Osmanlı Devleti'nden yardım istenmesi yönünde karar çıkmıştır. Hatta Padişaha, İngiltere Kraliçesi'ne ve Fransa İmparatoru'na mektuplar yazarak bağımsızlıklarının tanınmasını istemişlerdir (Penny Magazine 1838: 387). Ayrıca toplantıda Natuhaç, Şabsıg, Abzeh, Bjeduğ, Kemirgüey, Hatukay, Mehoş, Besni, Başlıbay, Teberde, Braki ve Karaçay kabilelerinin ileri gelenleri Sefer Zaniko'ya kendilerini temsil etmesi için vekâletname vermişlerdir: (Bell 1998: 203). Bunun üzerine Zaniko, onları Kur'an üzerine yemin ettirecek dışarıdan bir yardım gelene ya da yardım için ümidini kesene kadar savaşa devam edeceklerine dair onlardan söz almıştır (Longworth 1996: 236).

Çerkesler, Osmanlı Devleti'nden yardım istemek Sefer Zaniko başkanlığında 22 delegeden oluşan bir heyeti İstanbul'a göndermişlerdir. Heyet İstanbul'da çok büyük ilgi görmüş ve heyetin üyelerine konum ve sınıflarına göre hediye ve para verilmiştir (BOA.HH: 44240). Sefer Zaniko'ya İstanbul'da bulunduğu süre zarfında verilen tahsisat miktarı 5.000 kuruştur (BOA.

HH: 44576). Elçilik heyetinin tamamına verilen toplam tahsisat miktarı ise 25.000 kuruştur. Sefer Zaniko'nun heyette yer alan diğer üyelerden farklı bir konumda tutulmasının sebebi "diğerlerinden kadirli olan Sefer Bey kullarına verilecek atıyye-i seniyye sairelerinden ziyade olması" ifadesinde kendisini göstermektedir (BOA.HH: 31957).

Sefer Zaniko, bir takrirle Kuzey Kafkasya'daki durumu anlattıktan sonra izlenmesi gereken politikayı değerlendirmiştir. Öncelikle Çerkes kabilelerinden birçoğunun Osmanlı Devleti'nin yanında savaşmaya hazır olduğuna dikkat çekmiştir. Belge Çerkeslerden Natuhaçların İslamiyet'i kabul sürecinin tamamlandığı ve Şabsığlar arasında ise bu sürecin dörtte üç oranında tamamlandığına, dolayısıyla sürecin hala devam ettiği üzerinde durmaktadır (BOA.HH: 44583, Aydın 2001: 174-175)⁶. Bütün bunlardan başka Sefer Zaniko, Rusların Kuban Nehri'ni geçerek Çerkeslere saldırılarının durdurulması konusuna öncelik verilmesini istemiştir. Çünkü Rusya, Çerkesleri kimi korkutarak sindirmek kimi de hediye vererek kendi tarafına çekmeye çalışmaktadır (BOA.HH: 42131). Kısaca süreç Çerkeslerin aleyhinde ilerlemektedir. Kendilerine yardım edileceği söylenen elçilik heyeti kısa bir süre sonra geri dönmüştür. Fakat o, elçilik heyeti ile birlikte geri dönmemiştir.

Sefer Zaniko'ya İstanbul'da en çok İngilizler yakınlık göstermişlerdir. David Urquhart⁷ bunlardan birisidir (Longworth 1996: 237). D.Urquhart İngiltere'nin Çerkesleri desteklemesi gerektiği ve bölgenin kaynaklarının İngiltere'ye katkı sağlayacağı kanaatindeydi. Nitekim Çerkeslere destek vermek ve onlarla görüşmek amacıyla 1834'te Kuzey Kafkasya'ya gitmiştir. D.Urquhart, İstanbul'dan Kuzey Kafkasya'ya gitmek üzere yola çıktığında Sefer Zaniko Samsun'dadır. Sefer Zaniko'nun desteğini almak ve nüfuzundan yararlanmak için yolunu değiştirerek Samsun'da onunla görüşmüş ve istediği desteği almıştır (Köremezli 2004: 28- 29, Luxemburg İstanbul 1998). Kaptan W. Lyons'a ait *Turquoise* adlı özel bir gemi ile yolculuğuna devam eden D.Urquhart, kısa süre içerisinde Kuzey Kafkasya'ya ulaşmıştır (Bolsover 1936: 444- 467). Zaniko'dan aldığı referans mektupları sayesinde olmalı Anapa yakınlarında Aguy Ovası'nda 15 Çerkes lideri ile bir toplantı yapmıştır. Toplantıda Çerkes Bağımsızlık Bildirgesi ve Çerkes bayrağının tasarımı yapılmıştır (Brewda 1999: 24)⁸. Böylece Sefer Zaniko, D.Urquhart aracılığı ile hem bağımsızlık bildirgesini yayınlamayı hem de Çerkeslerin bayrağının belirlenmesini sağlamıştır.

D.Urquhart, Kafkasya'dan döndükten sonra, İstanbul'daki İngiliz elçisinin sekreterliğine atanmıştır (Brock 1956: 404). İstanbul'da bulunduğu süre zarfında ve İngiltere'ye döndükten sonra çıkardığı *protfolio*⁹ adlı dergide Çerkeslerin durumunu anlatan uzun makaleler yazarak onların mücadelesine destek vermiştir. O, her platformda İngiltere dışişleri bakanı Lord Palmerston'un Çerkesler konusunda yavaş kaldığını belirtmekten çekinmemiştir. Çünkü İngiltere, Şark Politikası çerçevesinde Osmanlı Devleti'ne büyüyen Rusya karşısında toprak bütünlüğünün devamı amacıyla destek veriyorsa da hiçbir zaman doğu ticaret yolu ile doğrudan bir bağlantısı bulunmayan Kuzey Kafkasya'ya yoğun ilgi göstermemiştir. D.Urquhart gibi Rusya karşıtı daha aktif politika izlenmesi gerektiğini düşünen entelektüeller Çerkeslere destek verilmesi hususunda kamuoyunu ikna etmişlerse de hükümetin konuya mesafeli duruşunu değiştirememişlerdir. Kısaca İngiltere Rusya ile açıktan bir çatışmaya girmekten imtina etmiştir (Çiçek 2009: 63).

Sefer Zaniko'nun geri dönmemesinin sebeplerinden diğeri Çerkeslere silah yardımı yapılmasını sağlamaktır (BOA.HH: 44575-A). Osmanlı Devleti'nin Sefer Zaniko'nun faaliyette bulunduğu yıl olan 1830 yılında bölgeye 15 top ve 300 ateşli silah gönderdiği bilinmektedir (Köremezli 2004: 21).

Diğer taraftan İstanbul'a geldikten sonra Sefer Zaniko'nun padişah ile de doğrudan irtibat kurması ancak 1836 yazında Ok Meydanı'nda düzenlenen bir okçuluk müsabakası sırasında mümkün olmuştur. Onun asil davranışlarından etkilenen Sultan II. Mahmud onunla tanışmış ve hikâyesini dinlemiştir. Görüşem sonunda padişah yabancı elçilere verilen hediyelerden biri olan üstü değerli taşlarla süslü enfiye kutusu ile onu taltif etmiştir (Longworth 1996: 238).

Sürgünde Geçen Yıllar ve Rusya ile Mücadele

Sefer Zaniko'nun bu çabaları Rusları harekete geçirmiştir. İstanbul'daki Rus elçisi Butenev, padişaha bu kadar yakın olmasının ve İngilizlerle olan irtibatının Rusya'ya zarar verdiğini ileri sürerek Osmanlı makamlarından onun İstanbul'dan gönderilmesini talep etmiştir. Butenev, gerekçesinde Çerkesleri Ruslara karşı kıskırttığı üzerinde ehemmiyetle durmaktadır (BOA.HH: 44575-A). Rusların bu isteği kabul edilerek, Sefer Zaniko, Edirne yakınlarındaki Tatarpazarı'na gönderilmiştir (BOA.HH: 33477). Sefer Zaniko'nun İstanbul'dan celbine dair Rus elçisinin verdiği talimatnamede Gürcistan'daki

Rus komutanından alınan bilgi esas alınmıştır. Talimatnamede Sefer Zaniko, ve “Şabsığ kabilesinden Sefer” adlı kişi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca talimatnamede Sefer Zaniko'nun “Osmanlı Devleti Kuzey Kafkasya'yı Ruslara terk etmedi” diye propaganda yaptığı üzerinde bilhassa durulmaktadır (BOA.HH: 44575-A). Gerçekten de onun sürgünde dahi Çerkeslerle ve Avrupalı Devletlerin vatandaşlarıyla görüşmesi engellenememiştir (BOA.HH: 44575-A).

İsteğin kabul edilmesindeki en önemli faktör Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdur. Bu yıllar, Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyan ettiği, İngiltere ve Fransa'nın Mehmed Ali Paşa'yı desteklemesi nedeniyle siyasi anlamda yalnız kaldığı yıllardır (Rodkey 1929: 570- 593, 1930: 193- 225). Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti, 1833 yılında Rusya ile Hünkâr İskelesi Antlaşmasını yapmak mecburiyetinde kalmıştır (*Muâhedât Mecmuası IV*, 90-93). Bazı yazarlar bu ittifakı Osmanlı Devleti'nin neredeyse Rusya'nın himayesine girdiği şeklinde değerlendirmektedirler (Bolsover 1965: 211).

Sürgünde geçirdiği 6-7 yıldan sonra İngilizler onun memleketine gitmesi yönünde devlet nezdinde talepte bulunmuşlar, fakat talep kabul edilmemiştir. Konuyu ele alan belgede Sefer Zaniko'nun “kabahati ve cürmü olmadığı halde evlat ve iyalinden ayrı, bir diyarda garip kaldığına” dikkat çekilmektedir (BOA.HH: 44573). Memleketinden bu kadar süre uzak kalması geride bıraktığı ailesini zor duruma sokmuştur. Çerkeslerle görüşmek üzere Kuzey Kafkasya'ya giden J.S.Bell, Sefer Zanikon'nun karısı ve çocukları ile tanışmış ve onların çok zor durumda olduklarını, bir zamanlar zengin ve birçok kölesi olan Sefer Zaniko'nun İstanbul'dan dönmeyince kölelerinin karısını dinlemeyerek kaçtıklarını ve evinin de Ruslar tarafından yakıldığını yazmıştır. Sadece Vestagoy vadisindeki çiftlikleri kalmıştır. Hatta bir süre sonra aile başkalarına muhtaç hale bile gelmiştir (1998: 239).

İstanbul'da bütün bunlar olurken Çerkesler Rus saldırıları karşısında nasıl bir politika izleyeceklerine dair kendi aralarında müzakere etmek üzere bir araya gelmişlerdir. 1835 Şubat ayında Adagum Irmağı yakınlarında yapılan toplantıda D.Urquhart'ı Kafkasya'ya götüren Kaptan Lyons Çerkeslere Sefer Zaniko'nun mektubunu iletmıştır. Toplantıdan Sefer Bey'in isteği doğrultusunda Rusya ile savaşa devam kararı çıkmıştır (Kasumov vd. 1995: 150). Aynı yerde 1837 yılında yapılan toplantıda da mücadeleyle devam kararının

çıkmasını sağlayan etken Sefer Zaniko'nun İstanbul'a gelen Şabsığ, Natuhaç ve Jigetlerin temsilcileri ile gönderdiği bir başka mektuptur (Luxemburg 1998: 169). Bu toplantıya İngiliz J.S.Bell ve J.Longworth da katılmıştır. Her iki İngiliz Sefer Zaniko'nun mektubu karşısında Çerkeslerin onun görüşlerine ehemmiyet verdiklerine dikkat çekmektedirler (Şaşmaz 1999: 219-241). Çerkesler bu toplantıdan sonra olmalı Sefer Zaniko'ya ülkelerinin nasıl kurtulacağı ile ilgili görüşlerini ve isteklerini bildirdikleri cevabi mektup göndermişlerdir (Bell 1998: 343).

Sefer Zaniko bu defa İngiltere'nin Edirne konsolosu Mr. Kerr vasıtasıyla Anapa kadısı ile irtibat kurarak Çerkeslere iletmek üzere ona mesaj göndermiştir. Mesajda Çerkesler, Rus kumandanıyla en kısa zamanda temasa geçerek ateşkes yapmalı ve düşmanlık sona erdikten sonra barış için görüşmelere hemen başlanmalı, sınır Kuban Nehri olmalı, buna mukabil Çerkesler nehrin öte yakasına geçmemeli, Rus köylerine saldırmamaları yer almaktadır. Tabii ki Rusya da Kuban Nehri'nin güneyindeki kaleleri boşaltmalıdır. Çünkü orası Adige toprağıdır. Bir diğer önemli istek ise Çerkeslerin İngiltere'nin garantörlüğüne başvurma hakkına sahip olmalarıdır (Longworth 1996: 82). Toplantılarda Sefer Zaniko'nun mektupları kadar Kafkasya'daki Rus komutanlarının mektupları da tartışılmıştır. Bunlardan birisi Kafkas orduları komutanı olan General A.Velyaminov'un mektubudur. General mektubunda “İstanbul'daki elçinizi biz İstanbul dışına sürdük İngiltere buna müdahale etmedi. Eğer isteseydi Londra'daki elçimiz aracılığı ile müdahale edebilirdi. Bu nedenle İngiltere'nin tek amacı Çerkeslerin bağımsızlığı değil bölgedeki çıkarlarıdır” diye yazmaktadır (Longworth 1996: 94). A.Velyaminov, Çerkeslere koşulsuz teslim olmaları haricinde başka bir seçenek sunmamaktadır (Bell 1998: 320). Çerkesler General A.Velyaminov'a verdikleri cevapta İngiltere'nin güçlü olduğunu vurguladıktan sonra kendilerini himaye altına aldıklarını ve hatta onlarla ticaret yapmak istediklerini ifade ederek Ruslardan kıyıdaki kaleleri boşaltmalarını talep etmişlerdir. Çerkesler mektubu; “Biz sonuna kadar sizinle mücadele edeceğiz. Kuban Nehri'nin gerisine çekilmenizi istiyoruz” diyerek bitirmişlerdir (Longworth 1996: 96-97). Sefer Zaniko'nun bundan sonraki mektubunu 1844 yılında Hustan Hacı adında biriyle gönderdiği görülmektedir.

Diğer taraftan O, Çerkes mücadelesini kamuoyunda canlı tutabilmek amacıyla İngiliz Konsolosu ve Fransızlarla görüşmeler yapmıştır. Bu saye-

de Kafkasya'daki Rus ilerleyişini durdurmayı ve Çerkeslerin bağımsızlığını sağlamayı amaçlamaktadır. Rus elçisi Butenev, bu durumu Osmanlı makamlarına şikâyet etmektedir. Nitekim 1838 yılında Edirne'de Emin Paşa'ya gönderilen yazıda Sefer Zaniko'nun görüşmelerine engel olunması istenmektedir. Bu faaliyetlerin ittifak ve dostluk üzere olan Rusya ile ilişkilere zarar verdiğine dikkat çekilmektedir (BOA.HH: 43640). 1844 yılına gelindiğinde ise Rus şikâyetleri ve baskısı daha da artmış olmalı ki, Sefer Zaniko, Zağra-i atik Kazası'na gönderilmiştir (BOA.HR.MKT: 7/10). Ancak Osmanlı arşiv belgelerine göre 1841 yılında İstanbul'dadır (BOA.C.DH: 49/2413). 1844'te ise yeniden Eski Zağra'dadır (BOA.C.DH: 57/2828). Bir süre yine Edirne'ye gönderilmiştir (BAO.İ.DH: 282/ 17709).

Sefer Zaniko'yu Rus isteği doğrultusunda sürgüne gönderen Osmanlı Devleti ona maddi sıkıntı çekmemesi için 1.500 kuruş maaş bağlamıştır. 1838 yılından itibaren 1837 yılı geliri de dâhil olmak üzere Meğri Kazası¹⁰ voyvodalığı Sefer Zaniko'ya tahsis edilmiştir (BAO.HH: 33733, HH: 694/33477, HH: 58100). Voyvodalığın tevcihinden önce ara sıra yine harçlık verildiği bilinmektedir (BAO.İ.DH: 1475).

Rusya'nın Sefer Zaniko'ya olan tepkisinde İngiltere'nin izlediği politikanın önemli payı vardır. Özellikle İngiliz elçisi Ponsonby'nin desteği ile J.S.Bell, J.Longworht, Kuzey Kafkasya kıyılarındaki Rus ablukasını kırmaya çalışmışlardır. Çerkeslerin Davut adını verdikleri David Urquhart'n da yardımıyla Bell çifti *Vixen* adlı bir gemi kiralarak ablukayı delmek amacıyla harekete geçmişlerdir. 1 Aralık 1836'da Soğucak Kalesi açıklarında demir attıktan üç gün sonra gemiye daha yükünü boşaltmadan Ruslar el koymuştur. Böylece Rusların dünya kamuoyuna Çerkeslere abluka uygulamadıklarına dair propagandaları son bulmuştur. Olayı İngiliz kamuoyu sert bir şekilde eleştirmiştir. D.Urquhart, "Kafkasya sahillerinde kuşatma yok! diyorlardı. Sayın Bakan, siz de buna inanıyordunuz. Vixen Olayı, Rusların ne büyük yalan söylediğini ortaya koymuştur." söylemiyle Dışişleri Bakanlığı'na yüklenmiş, fakat sonuç değişmemiştir (Khodarkovsky 2007: 710).

Kırım Savaşı Sırasında Sefer Zaniko'nun (Sefer Paşa) Faaliyetleri

Kırım Savaşı'ndan hemen önce Sefer Zaniko'yu yeniden Edirne'de görmekteyiz. Bunda Rusya ile şartların değişmesinin payı büyük olmalıdır. İngiltere'nin Rusya karşıtı siyaseti Kuzey Kafkasya'daki mücadeleye bakış açısını

etkilemiştir. Buna Avrupa'da Rusya'ya karşı oluşan tepkiyi de eklemek gerekmektedir. Nihayetinde 1853-1855 Kırım Savaşı olarak bilinen ve Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve Sardunya'nın oluşturduğu müttefikler Rusya'ya savaş ilan etmişlerdir. Sefer Zaniro savaşa giden süreçte gelişmeleri yakından takip etmiş olmalıdır. Çünkü 1853 yılında Edirne'den İstanbul'a gelmek istediğine dair Sadarete ve Hariciye'ye başvurusu vardır. O, başvurusunda "24 yıldan beridir memleketimden çocuklarımdan ayrı yaşıyorum" diyerek bu durumun bitmesini istemektedir (BOA.İ.DH: 17709). İsteği kabul edilerek Eylül 1853 başında adamlarından Abdullah Ağa ile birlikte İstanbul'a geri çağırılmış (Budak 1996: 90) ve 27 Kasım 1853 tarihinde ise kendisine refika-i mir-i miranlık rütbesi tevcih edilmiştir (BOA.A.DVN: 94/2)¹¹. Yani artık bir Osmanlı Paşasıdır. Sefer Paşa, Osmanlı Devleti tarafından Anapa'da Behçet Paşa¹² da Sohum'da görevlendirilmiştir (Budak 1993: 77). Heyette 12 tane Avrupalı subay ve Türk topçu zabitleri yer almıştır. Çerkeslere verilmek üzere 15.700 kuruş değerinde hediyenin yanı sıra (BOA.C.DH: 19465)1 sahra topu bataryası, 300 top mermisi, 500 fiçı barut, 500 sandık tüfek hartucu, 400 sandık tüfek, 2.000 tabanca, 20 sandık kasatura, 10.000 kalp kurşun, 1000 balta, 7 sandık çakmaktaşı, 300 çorba kazanı, 20.000 okka tuz, çadırlar ve pamuklu elbise balyaları ve 4.000 asker gönderilmiştir (Slade 1943: 137, 140). 24 Mayıs 1854 günü bütün bu cephane ve erzak Sohum'a indirilmiştir (Slade 1943: 149).

A. Slade, Sefer Paşa'nın Sohum'da boşu boşuna vakit kaybettiğini, Behçet Paşa'nın ise kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini iddia etmektedir (1943: 149). W.E.Allen-P.Muratof "1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi" adlı eserde bu görüşe karşı çıkarak, Sefer Paşa'nın önce Tuapse'ye gittiğini ve orada Şabsığlarla müzakerelerde bulunduğunu, fakat onlar tarafından kabul görmemesi üzerine Anapa'ya gittiğini ve burada Natuhaçlar arasında kabul gördüğünü iddia etmektedir (1966: 67).

Osmanlı Devleti ise savaş sürecinde müttefiklerin desteği sayesinde Çerkesler ile Şeyh Şamil arasında işbirliği sağlamak amacıyla Çerkeslere lojistik destek yapmayı ve sonunda Rusya'ya Kuzey Kafkasya'da darbe indirmeyi hedeflemiştir. Fakat bu anlamda gerekli desteği müttefiklerden alamadığı gibi müttefikler Osmanlı Devleti'ni oyalayıcı bir politika izlemişlerdir (Budak 1993: 76). Sefer Paşa ve Behçet Paşa'nın içinde bulunduğu heyetin görevi, Çerkesler ile irtibat kurmak suretiyle onların kazanılmasını sağlamaktır.

Tam tersine M.Keraşev, Çerkeslerin Rusya'ya karşı savaşta müttefiklerin yanında mücadele etmelerini sağlamak amacıyla Sefer Paşa'yı sadece Osmanlı Devleti'nin değil müttefik devletlerin görevlendirdiğini iddia etmekte olup bu amaçla Abhaz Beyi Michail Şervazidze'yi kendi tarafına çekebilmek için Sohum'a bile gittiğini yazmaktadır (1994: 72). Artık Sefer Paşa, Karadeniz ve Kuban Nehri arasında yer alan tüm Çerkeslerin sivil ve askeri valisidir (Khoon 2013: 35).

Sefer Paşa, Kuzey Kafkasya'ya geldikten hemen sonra Çerkeslere gönderdiği mesajlarda İngiliz ve Fransızlara yakın davranılmasını istemekle birlikte onlara fazla güvenilmemesi gerektiğinin de altını çizmektedir. Bu düşüncesinin oluşmasında yıllardan beri edindiği tecrübenin rolü büyüktür. 28 Mayıs 1855 tarihinde yanında bulunan 200 kişiyle Anapa kalesini Ruslardan almayı başarmış ve bu olay onun ününün artmasına sebep olmuştur. Şerafettin Terim'e göre Anapa'yı Sefer Paşa almamıştır. İngiliz ve Fransızların askeri harekâtı nedeniyle Ruslar Anapa Kalesi'ni boşaltmışlar, Sefer Paşa, bu durumdan istifade işe Sohum'dan hızla harekete geçerek Anapa'yı ele geçirmiştir (1976: 148). Sebebi ne olursa olsun onun Anapa'ya yerleşmesi Çerkeslerin gözünde itibarını artırmıştır. Çerkesler bundan sonra Paşa'yı padişahın görevlendirdiği bir önder olarak görmeye başlamışlardır. Nitekim Şubat 1855 tarihinde uhdesine süvari mirlivalığı tevcih edilmiştir (BOA.İ. DH: 20318). Ayrıca Paşa'ya 1856 yılında 25.000 kuruş gönderilmiştir (Köremezli 2004: 84). Bu rütbe tevcihlerine rağmen müttefik kuvvetlerinin ya da Osmanlı donanmasının doğrudan yardıma gelmeyeceği ortaya çıktığında Çerkesler çok büyük hayal kırıklığı yaşamışlar ve kendilerini ihanete uğramış gibi hissetmişlerdir (Badem 2007: 182).

Bu arada Kuzey Kafkasya'da sadece Ruslarla mücadele devam etmemektedir. İç mücadele de vardır. Bunlardan en önemlisi Sefer Paşa ile Şeyh Şamil'in Kuban bölgesine naip olarak tayin ettiği Muhammed Emin arasındaki mücadeledir. Çerkeslerin bir kısmı gibi Sefer Paşa da Muhammed Emin ile anlaşmamıştır (Kasumov vd. 1995: 41). Hâlbuki Muhammed Emin başta Abzeh, Şabsığ, Ubih olmak üzere bazı Çerkesleri daha 1841 yılında bir araya getirmeyi başarmıştı (Aydemir 1988: 48). Hatta 1848 yılında Çerkesler Adagum mevkiinde bir araya gelerek Muhammed Emin'i lider olarak seçmişlerdi (Terim 1976: 139, Ersoy vd. 1994: 117). Kimi Çerkes yazarlar Muhammed Emin'in demokratik ve eşitliğe dayanan yönetim anlayışını

Çerkes aristokratlarının halk üzerindeki otoritelerinin gideceği düşüncesiyle kabul etmedikleri üzerinde durmaktadırlar (Temizkan 2009a: 179, 185). Sefer Paşa da bir aristokrattır ve Muhammed Emin ile bu sebeple anlaşmamıştır (Berkok 1958: 513, Tuğan 2004: 47, Erel 1961:157, Ersoy vd. 1994: 117, Bala 1993: 383). Hatta Sefer Paşa'nın Osmanlı taraftarı politika izlemesinin Çerkeslerin daha fazla acı çekmesine hizmet ettiğini vurgulamaktadırlar (Felitzyn 1905: 160). A. Slade ise bunun aksini ileri sürmektedir. Bu iddiaya göre Çerkesler Muhammed Emin'e mecburiyetten destek vermişlerdir. Kırım Savaşı'nın başlaması ile bu mecburiyetin ortadan kalktığına inandıklarından naibin kurmaya çalıştığı idareye karşı çıkmışlardır. Hatta A.Slade, naibin Çerkesler üzerindeki nüfuzunu kaybetmeye başladığı için İstanbul'a gelerek padişah ile görüştüğünü ve rütbe almak suretiyle Sefer Paşa gibi itibar kazanmayı amaçladığını ifade etmektedir (1943: 125). Muhammed Emin ise Sefer Paşa'nın Kafkasya'da görevlendirilmesi ile yaşadığı hayal kırıklığını 22 Mayıs 1854 tarihinde sadrazama yazdığı mektubunda dile getirmiştir (Khoon 2013: 35).

Sefer Paşa'nın bütün bu faaliyetleri sırasında en büyük yardımcıları oğlu Karabatır ile aslen bir Macar olan Albay Mehmed idi¹³. O, Kafkasya'ya Albay Mehmed ile birlikte gelmişti. Albay, onun Muhammed Emin'e karşı politikalarını geliştiren ve uygulayan kişi idi. Muhammed Emin'in Kafkasya'yı İngilizlere sattığı ve burayı sömürge yapacakları iddiaları Albay Mehmed'in propagandasının temelini oluşturmaktaydı. Hatta bu propagandayı güçlendirmek ve Muhammed Emin'in etkisini azaltmak amacıyla haritalar göstermekteydi (Terim 1976: 150). Karabatır ise daha babası Kafkasya'ya gelmeden Muhammed Emin'in politikalarına karşı çıkmaktaydı. Ş.Erel, Rusların Karabatır'a para ve rütbe vermek suretiyle naibin karşısına çıkardıkları üzerinde durarak babası geldikten sonra Ruslardan ayrıldığını yoksa öncesinde Çar'a bağlılığını bildirmekten çekinmediğini bildirmektedir (1961: 156).

Kırım Savaşı'ndan Sonra Sefer Zaniko'nun Faaliyetleri

Sonunda Kırım Savaşı bitmiş müttefikler Kafkasya'da herhangi bir harekâta girişmemişlerdir. Hâlbuki Şeyh Şamil, savaş devam ederken Osmanlı Devleti'nin ve müttefiklerin Kafkasya'ya askeri harekât yapmalarını bilhassa istemiştir. Fakat müttefikler böyle bir askeri harekâta hiçbir zaman sıcak bakmamışlardı. Muhammed Emin'e göre Osmanlı Devleti bölgeye asker göndermiş olsaydı, savaş mutlak zaferle sonuçlanacaktı. Zira böyle bir ha-

rekât Rusların Kafkasya'da daha fazla kuvvet bulundurmalarına sebep olacağından Tuna sahillerindeki asker sayısını azaltmak mecburiyetinde kalacaklardı. Nihayetinde Kafkasya askerî harekâtı müttefiklerin işine yarayacaktı (Budak 1988: 58). Harekât gerçekleşmeyince Şeyh Şamil, savaş süresince sessiz kalmış ve Dağistan'a çekilmiştir (Budak 1996: 92).

Böylece Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'ya düzenlemeyi düşündüğü askerî harekât teşebbüsü de akamete uğramıştır. Paris Antlaşması görüşmeleri devam ederken Paşa, görüşmelere katılmak üzere Paris'e gitmek istemiştir (BOA.İ.HR: 6463). Bunun gerçekleşmediğini biliyoruz. Bu arada o, Anapa'dan Rus askerî komutanlığına bir mektupla müracaat ederek Çerkesler üzerindeki etkisini belirttikten sonra artık Rusların karşılık vermemeleri durumunda herhangi bir askerî harekâta bulunmayacaklarını bildirmiştir. Diğer taraftan oğlu Karabatır (İbrahim Bey) başkanlığında bir heyeti İstanbul'a göndermiştir. 250 kişiden müteşekkil heyet Padişah tarafından kabul edilerek Çerkeslerin haklı davalarına yardım edileceğine dair teminat verilmiştir. M.Keraşev, bunun doğru olmadığını bu sırada imzalanan Paris Antlaşması gereği Padişahın böyle bir şey yapamayacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla ona göre heyet İstanbul'dan eli boş geri dönmüştür (1994: 76). Böylece Kafkasya tam anlamıyla kaderine terk edilmiştir. Fakat M.Keraşev'in bu görüşüne katılmak mümkün görünmemektedir. Zaten Çerkesler, 15 Kasım 1856 tarihli belgede görüleceği üzere Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirmişler ve bu uğurda yemin etmişlerdir (BOA.İ.DH. 23222). Ayrıca mücadelelerine devam edebilmek için müteaddit defalar Osmanlı Devleti'nden silah talep etmişlerdir (BOA.A.MKT.UM: 277/8, 7).

Osmanlı Devleti de bölgeden tamamen elini çekmemiş olmalıdır. Çünkü el altından silah göndermek suretiyle Çerkesleri desteklemeye gayret etmiştir. Bu meyanda en önemli teşebbüslerden birisi İsmail Paşa'nın gerçekleştirdiğidir. Çerkesistan sahillerine silah ve mühimmatın yanı sıra 200 Lehliyi götürmek üzere eski Posta Nazırı İsmail Paşa, *Kanguru* adında bir İngiliz gemisi kiralamıştır. 11-16 Şubat 1857 tarihleri arasında İstanbul'dan ayrılan gemi Çerkesistan kıyılarına ulaşmış ve yükünü boşalttıktan sonra geri dönmüştür. Rus elçisi Butenev'in Bâbüali'ye şikâyeti üzerine ortaya çıkan olay Osmanlı Devleti'nin Kafkasya ile olan irtibatının devam ettiğini göstermektedir. Bunun yanında Butenev, yazılı şikâyetinde Sefer ve Muhammed Emin paşaların Rusya karşısı faaliyetlerini Osmanlı Devleti'nin engellemesini talep

etmektedir. Şikâyet sonucunda soruşturma başlatılmıştır¹⁴. Belgelere *Kanguru Olayı* olarak geçen olayın soruşturulması sonucunda Osmanlı Devleti İsmail Paşa ve Ferhat Paşa'yı sürgüne göndermek mecburiyetinde kalmıştır (Budak 1997: 477-516). Hatta 6 Kasım 1858 tarihli belgede Çerkeslerin durumu mütalaa edilirken Sefer Paşa'ya itaat edilmesine dair Osmanlı Devleti tarafından bir ferman gönderildiği belirtilmektedir (BOA.A.MKT.UM., 332/46). Kısa bir süre sonra da Paşa'ya kapıcıbaşılık payesi tevcih edilmiştir. 29 Ocak 1860 tarihli olan belgede ise Sefer Paşa'dan başka Arslan Bey, Şahzar Bey ile Hüseyin Efendi gibi bazı Çerkes Beylerine de kapıcıbaşılık payesi verilmiştir (BOA.C.DH: 333/2923). Sefer Paşa bu gelişmeler üzerine Rus komutanlarına "topraklarımıza daha fazla girmeyin biz de sizinle savaşmayalım" şeklinde mektuplar göndermeye başlamıştır. Onlara eğer "bizimle gerçekten görüşme yapmak istiyor olsaydınız topraklarımıza silahlarla girmek yerine sınırda bunu söylemeniz yeterli olurdu diyecektir. Devamlı "Lakin bize karşı savaş açmak istiyorsanız sizin bilmenizi isterim ki, bugüne kadar hiçbir güç dağlarımızı dize getirememiştir ve biz hiç kimseye boyun eğmemişizdir" diyerek Rus ilerleyişi karşısında sessiz kalmayacaklarını açık bir şekilde ifade etmiştir (Keraşev 1994: 77).

Diğer taraftan Kırım Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Ruslar bütün güçleriyle Kafkasya'ya yüklendikleri için Çerkes-Rus mücadelesi kesafet kazanmıştır. Kolonizasyon ve askeri harekât tüm hızıyla devam ederken Ruslar bütün dünyaya ilkel ve barbar Kafkas dağlılarına medeniyet götürdüklerini ilan etmekteydiler. Fakat Çerkesler Lehliler vasıtasıyla bir taraftan batı kamuoyuna gerçekleri anlatmaya çabalarırken (Temizkan 2009b: 74) diğer taraftan çok zor şartlarda topraklarına istila eden yabancılara karşı kendilerini, topraklarını ve namuslarını korumaya çalışmaktaydılar (Temizkan 2009a: 174).

Bütün bunların yanı sıra Sefer Paşa daha sürgünde iken Leh prensi olan Adam Czartoryski ve Kont Zamojski'nin önderliğinde Lehliler ile irtibat kurmayı başarmıştır. Bu Lehliler Kafkasya'ya Rus ordusundan esir düşerek gelmişlerdi. Çerkesler esir düşen Lehlileri Rus esirler gibi köle olarak kullanıyorlardı. Hatta bazı Lehliler Rus ordusundaki kötü şartlar nedeniyle Çerkeslerin elinde köle olmayı bile tercih edebiliyorlardı (Wagner 1999: 38). Adam Czartoryski ve Kont Zamojski gibi Lehistanlı devrimciler hem Paris'te hem de İstanbul'da destek arayışı içindeydiler. Rus ordusundan kaçan Lehlilerden oluşan bir lejyon kurarak Kafkasya'da Çerkeslerin desteği

sayesinde Rusya'ya karşı başarılı olmayı planlıyorlardı. Prens A.Czartoryski'ye göre bu planı uygulamanın olmazsa olmaz şartı İngilizlerin desteğinin sağlanmasıydı. Plan iki taraflı idi. Osmanlı Devleti'ndeki Lehliler bir tarafı oluştururken Kafkasya'da Rus ordusundan firar eden Lehliler diğer tarafı oluşturmaktaydı. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında vuku bulacak bir savaş Leh devrimcilerin planlarının hayata geçirilmesi için elzemdi. Sefer Paşa daha Edirne'de iken J.Longworth'un aracılığı ile Zwiarkowski ve birkaç Leh ile görüşmeler yapmıştı. (Temizkan 2010b: 363-393). Osmanlı Devleti de Lehlilerin Kuzey Kafkasya'ya gitmesini desteklemiştir. Sonunda 17 Şubat 1857'de Leh T.Lapinskiy¹⁵ komutasında bir müfreze Kafkasya'ya gönderilmiştir. Lehliler ile Çerkesler birlikte bir ordu oluşturmuşlardır. Çerkes kuvvetlerinin komutanlığına Albay Mehmed Bey getirilmiştir.

Sefer Paşa ise Şabsıglar ve Natuhaçlar arasında etkili idi. Çerkesler arasında İngilizlerin ve Osmanlı Devleti'nin yardıma gelecekleri temasını işliyordu. Paşa, Çar'a ve Kafkasya'daki Rus yetkililerine yazdığı mektuplarında da bu temayı ön plana çıkarmaktaydı. Nitekim Çar'a yazdığı bir mektubunda: "Halen Çerkeslerin hepsi küçükten büyüğe Müslüman olarak oybirliği ile Osmanlı Hükümeti'ne tebaalığı kabul etmişlerdir ve Osmanlı himayesine geçmişlerdir. Eğer Rusya İmparatoru bizim bağımsızlığımızı kabul ederek tanırsa yabancı konsolosları kabul ederiz. Rusya ve diğer devletlerle ticari ilişkiler kurarız." sözleriyle Osmanlı Devleti'nin kendileri için ne denli önemli olduğunu vurgulamaktaydı. Albay Mehmed'in bir süre sonra çift taraflı hareket ettiği ortaya çıktı. Zira Rus Generali Fillipson ile mektuplaşmaktaydı. Mektubunda Çerkeslerin Gürcistan gibi Rusya'ya bağlı olarak varlığını devam ettirebileceğini belirtmekteydi. 3 Ocak 1858'de hain olduğu ilan edilen Albay Mehmed'i Kafkasya'daki Leh subayları idam etmek istediler. Fakat Sefer Paşa'nın müdahalesi ile İstanbul'a dönmesine müsaade edildi (Kasumov vd. 1995: 222-224).

Leh T.Lapinskiy ise Kuzey Kafkasya'da faaliyetlerine devam ettiyse de Sefer Paşa ile bir türlü anlaşamadı. O, özellikle Sefer Paşa'nın oğlu Karabatır'ı istemiyordu. Hatta Sefer Paşa ile arası o kadar bozulmuştu ki Muhammed Emin ile olan bağlantısı da ortaya çıkınca Sefer Paşa onu tutuklatmıştı. T. Lapinskiy'i bu durumdan bölgede etkili olan bir başka Leh Konarzewski kurtarmıştır. Yani rekabet tam anlamıyla bir mücadeleye dönüşmüş, T.Lapinskiy, Sefer Paşa'nın Çerkesler üzerindeki nüfuzunu kırmak için bazı Çer-

kesleri karşısına almak pahasına da olsa uğraş vermekten geri kalmamıştır. Mücadele ancak Sefer Paşa'nın ölümü ile son bulacaktır (Temizkan 2010a: 164). Sonuçta Leh lejyonu dağılmış ve T.Lapinskiy de İstanbul'a dönenler kervanına katılmak zorunda kalmıştır (Terim 1976: 156). Bütün çabalara rağmen Leh planları Kafkasya'yı Rus işgalinden kurtaramamıştır.

Bütün bu gelişmeler üzerine 1858 yılında Muhammed Emin, Kuzey Kafkasya'daki mücadelesinden vazgeçmiş ve İstanbul'a gelmiştir. Fakat burada Ruslarla barış yapılması yönünde çalışmalar yapmıştır. Nitekim 1862 yılında İstanbul'a gelen Çerkes heyeti ile bu meyanda görüşmeler yapmış ve Ruslarla barışın elzem olduğu hususunda onlara tavsiyelerde bulunmuştur. Bu faaliyetlerine ölümüne kadar devam etmiştir (Köremezli 2004: 87, dipnot 210). Sefer Paşa'nın 1859'da ölümü ise mücadeleye bir başka darbe olmuştur¹⁶. Bu sırada 6 Eylül 1859 tarihinde yanında kalan 40 atlı ile birlikte Şeyh Şamil'in de teslimi ile (Berkok 1958:514, Baddeley: 1995: 449) M.Keraşev'in ifade ettiği gibi artık Kafkasya'da politik lider kalmamıştır.

Sefer Paşa'nın ölümünden sonra aile üyelerinin İstanbul'a geldiği 1860 tarihli belgede anlaşılmaktadır. Kendisine tahsis edilen maaştan (2.527 kuruş) 500 kuruşunun karısı Melek Han Hanım'a 500 kuruşu kızı Fitnat Hanım'a verilmiştir. Oğluna da 500 kuruş maaş tahsis edilmesine karar verilmiş, fakat İstanbul'a gelinceye kadar maaşı hazineye alınmıştır. Ayrıca ailesi birlikte gelen emektarı Küçük Ahmed Ağa ve 7-8 adamına da gerektiği ölçüde maaş bağlanmıştır (BOA. İ.DH: 498/33843, 498/ 33849, A.MKT.MHM: 249/57, 241/ 52; 244/ 92).

Sonuç

Hem Osmanlı Devleti'nden hem de İngiltere'den yardım almaya çalışan Sefer Paşa, ömrünü Çerkeslerin bağımsızlığı umuduyla çaba sarf ederek geçirmiştir. Konuyu uluslararası bir mesele haline getirerek Rus ilerleyişini durdurmayı amaçlamış ve bu anlamda elinden gelen her şeyi yapmıştır. Bunun için dünya politikasına yön veren İngiltere'nin tavrı belirleyici olmuştur. Bu nedenle İngiltere hem Osmanlı Devleti hem de Sefer Zaniko için ayrı bir öneme sahiptir. Zira İngilizler de Çerkeslere soğuk davranmamışlar, gayri resmi yollarla da olsa bazı kişileri Kuzey Kafkasya'ya göndererek Çerkeslerle irtibata geçmişler ve bağımsızlık mücadelelerinde onlara destek verecekleri vaadinde bulunmuşlardır. Hatta Çerkes bağımsızlık bildirgesinin hazır-

lanmasında katkıları olmuştur. Nitekim Sefer Zaniko, İngiliz kamuoyunda Çerkes mücadelesine karşı oluşan bu olumlu havadan yararlanmaya çalışmıştır. Fakat bu, İngiltere'nin Çerkesler için Rusya ile savaşa gireceği anlamına gelmemelidir. Zaten sonuçta bu şekilde tezahür etmiş, İngiliz Dışişleri Çerkesler konusunda kamuoylarının baskılarına rağmen yavaş ve temkinli politika takip etmeyi sürdürtür. Kısaca İngiltere olaya doğrudan müdahaleyi içeren aktif bir politika izlemekten yıllarca kaçınmıştır. Paris Antlaşması bu politikanın bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Antlaşmadan sonra Kuzey Kafkasya başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri tarafından tam anlamıyla kaderine teslim edilmiştir.

Sefer Zaniko bütün bu gelişmeler karşısında Rusları durdurmak için harekete geçmek mecburiyetinde kalmıştır. Onlara Kuban Nehri'ni geçmedikleri takdirde barışa hazır olduklarının, böyle bir durumda nehrin kuzeyinde yer alan Rus topraklarına ve köylerine saldırmayacaklarının garantisini vermiştir. Daha da ileri giderek o, Ruslara yazdığı mektuplarında düşmanlığın biteceğini ve bitmesi gerektiğini, böylece ticari ilişkiler kurmak için zeminin müsait hale geleceğini ifade etmeye çalışmıştır. Maalesef Ruslar Kafkasya'yı tamamen işgal ederek hâkimiyet altına almak istediklerinden bu önerilere sıcak bakmamışlardır. Hatta 1829'dan sonra Ruslar Batı Kafkasya kıyılarını kontrol altına aldıktan sonra bölgede ticari abluka uygulayarak Çerkesleri teslim mecbur etmeye çalışmışlardır. Kısaca Sefer Zaniko'nun Rus ilerleyişini durdurmak amacıyla yaptığı bütün bu girişimler sonuç vermemiştir. Osmanlı Devleti bütün çabalarına rağmen Kafkasya'da etkin rol oynayamamış ve Rus ilerleyişini durduramamıştır.

Bununla birlikte Osmanlı Devleti hemen her zaman desteğini el altından da olsa devam ettirmeye çalışmıştır. *Kangru Olayı* bunun en açık göstergesi olarak kabul edilebilir. Muhammed Emin'in ve Sefer Paşa'nın çabalarına kimi zaman parasal destek sağlamıştır. Sefer Zaniko, her zaman Osmanlı Devleti'ni İngilizlerin yanı sıra Rusya'ya karşı yürüttükleri haklı mücadelelerinde en büyük müttefik, hatta yardımcı olarak görmüş, görmek istemiştir. Rusya'nın bu sayede vatanlarından, topraklarından, evlerinden, yurtlarından uzak duracağını ve Kafkasya'yı işgalden vazgeçebileceğini umut etmiştir. Sonuçta uzun mücadeleden sonra Rusların elde ettikleri galibiyet 1859'dan sonra büyük bir göçe dönüşmüştür. Buna *göç*, *sürgün* ne denilirse denilsin Çerkesler bundan çok büyük zarar görmüşler milyonlara kişi bu sırada hayatını kaybetmiştir.

Açıklamalar

- 1 Şapsığ, Çerkes kabilelerinden birisi olup yaşadıkları bölgeden dolayı Küçük ve Büyük Şapsığlar diye ikiye ayrılmaktadır. Aşağı Kuban boylarında bir başka Çerkes kabilesi olan Natuhaçlar'ın doğusunda yaşamaktadırlar. (Berje 1999: 42-43, Namitok 2003: 6)
- 2 Natuhaç, Taman Yarımadası'nı içine alan Kafkas sıradağlarının Karadeniz'e doğru olan batı ucunda Cubga Nehri'nden Anapa Kalesi'ne kadar bölgede sakindirler. (Berje 1999: 43, Namitok 2003: 6)
- 3 Felitzyn'in makalesinde Alay komutanının yaptıklarının Sefer Zaniko'nun Türk tarafına geçmesine sebep olduğunu yazmaktadır.
- 4 Ümerâ-yı Çerakiseden Sefer Bey'e İstanbul Emtia Gümrüğü malından verilen 325 kuruş taksitlere bölünmüş ve ilk taksit olan 81 kuruşun hemen eda edilmesine karar verilmiştir. (BOA.C.ML: 1104, C.DH: 158). Memleketine döndükten sonra bir Nogay prensesi ile evlenmiştir. (Khoon 2015: 75).
- 5 Edirne Antlaşması ile Anapa, Faş, Ahıska ve Ahılkelek kaleleri Rus savaş masraflarının yarısının bedeli olarak Rusya'ya bırakılmak mecburiyetinde kalmıştır. (Turan 1951: 134).
- 6 Konuyla ilgili yazılan Hatt-ı Hümayunda Devlet, Çerkesler arasında İslamiyet'in yayılmasına dair çabaların devam edeceğini önemle vurgulamaktadır (BOA.HH: 44458, HH: 444564, Aydın 2001: 174-175).
- 7 D.Urquhart, 1805 yılında İskoçyalı Protestan bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Rum isyanının yaşandığı yıllarda İstanbul'a devam ettirmiştir. Urquhart, Çerkesler arasında o kadar çok benimsenmiştir ki, onu Davud Bey olarak tesmiye etmişlerdir (King, 2007: 246, 251); İngiltere'ye dönünce Osmanlı Devleti'nin ekonomik, ticari durumunu anlatan *Turkey and Its Receources* adlı eserini kaleme almıştır. (Urquhart, 1833); D. Urquhart, İngiliz tarihinde *Döneminin en meşhur Türk dostu olarak* nitelendirilmiştir. (Çelik 1994: 22)
- 8 D.Urquhart'ın yardımıyla tasarımı yapılan bayrak, yeşil renk üzerine 12 sarı yıldız ve üç siyah oktan oluşmaktadır. Yeşil renk Kafkasya'nın dağlarını, 3 siyah ok üç büyük aileyi ve düşmana ölümü (Zaniko, Aytekkiko, Boleteko aileleri) ve sarı yıldızlar 12 bölgeyi temsil etmekteydi (Hatukhay, Nathkoç,

- Shapsugh, Abzegh, Wubih, Bjedugh, Temirgoy, Abhaz, Hatukay, Mahoş, Besleney, Brakiy, Karaçay ve Kabardey). Bugün Adige Cumhuriyetinin başşehri Maykop' taki Parlamento binasında ve Kabartay-Balkar Cumhuriyetinin başşehri Nalçık' daki Kabardey Derneği'nin binasındaki gönderde bu bayrak yer almaktadır (Aydemiş Çuşha, 1997: 60).
- 9 Portfolio ilk defa 1835 Kasım ayında yayınlanmaya başlamış (Portfolio 1829: 187, 231, 297, 370, 478); Portfolio dergisinin birinci sayısında Çerkeslerin bağımsızlık bildirgesini yayınlamıştır. (Portfolio 1829: 187-195).
- 10 Meğri Kazası, kaynaklarda Marki, Mekri şeklinde de yer alan Bugün Muğla'nın Fethiye ilçesidir. (Karaca, 2008: 406).
- 11 Aynı tarihlerde Şeyh Şamil, Muhammed Emin, Şeyh Şamil'in oğlu Gazi Muhammed gibi kişilere de çeşitli derecelerde rütbeler tevcih edilmiştir. (BOA.İ.DH: 19040, lef 2); Amaç bölge halkının Rusya'ya karşı yaptığı mücadele azmini ve isteğini artırarak, Kafkasya'da Rusya'yı durdurmaaktır. (Saydam 1998: 318); Muhammed Emin'e 10000 kuruluş atıyive verilmesine karar verilmiştir. Adamlarıyla beraber bu rakam 70 kişiye çıkmıştır (BOA.İ.MM: 384).
- 12 Behçet Paşa, azat edilmiş bir Çerkes kölesi idi. Talihi İzmir valisi Tahir Paşa tarafından Reşid Paşa ile tanıştırdıldıktan sonra değişmiştir.
- 13 Albay Mehmed, 1853 yılında İstanbul'a gelmiş ve kısa süre sonra Müslüman olmuştur. Müslüman olduktan sonra Mehmed adını almış olup, kendisine verilen mülazım rütbesi ile Osmanlı ordusuna girmiştir. Kırım savaşında ise Sefer Paşa ile birlikte hareket etmiştir. (Kasumov vd.1995: 220).
- 14 Başbakanlık Osmanlı Arşivi İ.MM. 384 numarada kayıtlı belgede soruşturmaanın ayrıntılı seyri ve sonucu hakkında geniş malumat mevcuttur. (BOA.İ.MM: 384).
- 15 T. Lapinskiy, (1827-1886) Leh olup, Rus işgaline karşı Lehistan'ın bağımsızlığı için mücadele veren birisidir. Bu nedenle Lehistan'ı terk etmek zorunda kalmış, Macaristan devrimine katıldıktan sonra İstanbul'a gelecek Kırım Savaşı'na iştirak etmiştir. Hayatı boyunca Lehistan'ın bağımsızlığı için çabalamıştır (Kasumov vd. 1995: 222, dipnot 27).

16 Gerçi Sefer Paşa'nın ölüm tarihi 1859 olarak verilmekle birlikte Osmanlı arşiv belgelerinde 29 Ocak 1860 tarihi itibarıyla kapıcabaşılık payesi verildiği görülmektedir. (BOA. C.DH: 333/2923); İsmail Berkok Paşa'nın ölüm tarihini 1860 olarak vermektedir. (Berkok 1958: 516). Ancak bu kapıcabaşılık payesi verildiği sırada vefat etmiş olmalı. Çünkü kızı Fitnat Hanım'ın 18 Ocak 1860 tarihli tezkeresinde babasının vefat ettiğini bildirmektedir. (BOA.İ.DH: 498/33843, Lef 1).

Kaynaklar

BOA.HH., 44575-A, 31957, 42131, 44575-A, 33477, 44573.

43640, 43640, 33733, 33477, 58100.

BOA.DVN.DVE.,17/77.

BOA. C.ML.1104.

BOA. C.DH.158, 49/2413, 57/2828, 19465, 333/2923, 98/33843.

BOA.HR.MKT.,7/10.

BOA.İ.DH.282/ 17709, 1475, 19040, lef 2, İ. MM., 20, 20318, 23222, 498/33843.

BOA.A.DVN. 94/2.

BOA. İ.HR. 6463.

BOA.İ.MM. 384.

BOA.A.MKT.MHM. 249/57, 241/ 52; 244/ 92.

Allen, W.E.D.- Paul Muratoff (1966). *Kafkas Harekatı: 1828- 1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*. Ankara.

Aydemir, İzzet (1988). *Göç Kuzey Kafkasyalıların Göç Tarihi*. Ankara: Geleşim Mtb.

Aydemir, İzzet (1997). "Adige Bayrağı'nın Tarihçesi". *Nart* I(4): 40-41.

Aydın, Mustafa (2001). *XIX. Yüzyılda Kafkaslarda Nüfuz Mücadelesi (1800-1830)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Baddeley, John F. (1995). *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*. İstanbul: Kayıhan Yay.

- Badem, Candan (2007). *The Ottomans and The Crimean War (1853- 1856)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Baker, R. L. (1928). "Palmerston on the Treaty of Unkiar Skelessi". *The English Historical Review* (43): 83-89.
- Baj, Jabaghi (2000). *Çerkezler Kökleri, Sosyal Yaşamları, Gelenekleri*. Ankara: İtalik Yay.
- Bell, J.S. (1998). *Çerkesya'dan Savaş Mektupları, 1837- 1839*. Çev. Sedat Özden. İstanbul: Kafkas Vak. Yay.
- Berje, Adolf (1999). *Kafkasyalı Dağlı Kavimlerin Kısa Tasviri*. Çev: Murat Papşu. Ankara: Kafkas Der. Yay.
- Berkok, İsmail (1958). *Tarihte Kafkasya*. İstanbul: İstanbul Mtb.
- Bolsover, G.H. (1936). "David Urquhart and the Eastern Question, 1833-1837: A Study in Publicity and Diplomacy". *The Journal of Modern History* 8(4): 444- 467.
- Brewda, J.- L. Hoyos (1999). "David Urquhart's Holy War". *EIR XXVI* (36): 24-27.
- Brock, Peter (1956). "The Fall of Circassia: A Study in Private Diplomacy". *The English Historical Review* 71 (280): 401- 427.
- Budak, Mustafa (1993). *1853- 1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- (1996). "1853- 1856 Kırım Savaşından Osmanlı Devleti ile Şeyh Şamil Arasındaki İlişkiler". *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri 29- 31 Mayıs 1995, Bildiriler*. İstanbul. 79-92.
- (1997). "Kanguru Olayı: Kırım Savaşı'ndan Sonra Çerkezistan'a Silâh ve Mühimmât Gönderilmesi". *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi* (15):477-516.
- (1988). "1853-1856 Kırım Harbi Başlarında Doğu Anadolu-Kafkas Cephesi ve Şeyh Şamil". *Kafkas Araştırmaları I*: 52-58.
- "Circassia and Circassians". *Penny Magazine*. April 14. 1838.

- Çelik, Hüseyin (1994). *Osmanlı Yanlısı İngiliz Dış İşler Komiteleri*. İstanbul: İnkılab Yay.
- Çiçek, Nazan (2009). "Talihsiz Çerkeslere İngiliz Peksimeti: İngiliz Arşiv Belgelerinde Büyük Çerkes Göçü (Şubat 1864-Mayıs 1865). *AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* LXIV(1): 57-88.
- "Declaration of Circassian Independence". *Portfolio* I. London. 187-195.
- Erel, Şerafettin (1961). *Dağıstan ve Dağıstanlılar*. İstanbul: İstanbul Mtb.
- Esadze, Semen (1999). *Çerkesya'nın Ruslar Tarafından İşgali*. Çev. Murat Papşu. Ankara: Kafkas Der. Yay.
- Felitzyn, E.D. (1904). "Kniaz' Sefer-bei Zan (Prens Zanoکو Seferbey)". *Kubanski Sbornik* (10): 3-167.
- Karaca, Behset (2008). "1522- 132 Tarihlerinde Menteşe Bölgesi Yörükleri". *FÜ Sosyal Bilimler Dergisi* XVIII(2): 403-440.
- Kasumov, Ali- Hasan Kasumov (1995). *Çerkes Soykırımı, Çerkeslerin XIX. Yüzyıl Kurtuluş Savaşı Tarihi*. Ankara: Kafkas Derneği Yay.
- Keleş, Erdoğan (2008). "Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1853-1856)". *OTAM* (23): 149-194.
- Keraşev, M. (1994). "Çerkesya Bağımsızlık Savaşının Liderleri: Prens Sefer Bey-Bey Zanoکو". *Gibel Çerkeskii*. Krasnador. 65-78.
- Khordavsky, Michael (2007). "The Great Game in the North Caucasus". *Omelyan Pritsak Armağanı*. Ed. Mehmet Alpargu ve Yücel Öztürk. Sakarya. 709-721.
- Khoon, Yahya (2013). "The Nâ'ib and the Sadr-ı âzam: An Unpublished Letter From Muhammad Amîn to the Grand Vizier". *Journal of The Islamic Studies* (24): 25-36.
- (2015). "Prince of Circassia": Sefer Bey Zanoکو and the Circassian Struggle for Independence". *Kafkasya Çalışmaları* I (1): 73-97.
- King, Charles (2007). "Imagining Circassia: David Urquhart and the Making of North Caucasus Nationalism". *The Russian Review* (66): 238-255.

- Longworth, John (1996). *Kafkas Halklarının Özgürlük Savaşı*. Çev. Sedat Özden. Kayseri: Rey Yay.
- Luxembourg, N. (1998). *Rusların Kafkasyayı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil*. Çev. Sedat Özden. İstanbul: Kayıhan Yay.
- Lyule, Leonti (2010). *Çerkesya 19 Yüzyıl Tarih ve Etnografyası*. Çev. Murat Papşu. İstanbul: Çiviyazıları Yay.
- M.Ç. Yusuf İzzet Paşa (2002). *Kafkas Tarihi*, I. Türkçeleştiren Fahri Huvaj. Ankara: Adige Yay.
- Mufti, Shaukati (1972). *Heroes and Emperors in Circassian History*. Beirut: Librairie du Liban.
- Namıtok, Aytek (2008). *Çerkeslerin Kökeni*. Çev: Aysel Çeviker. Ankara: Kaf. Araş, Kültür ve Dayanışma Vakfı Yay.
- Rodkey, Frederick S. (1929). "Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey, 1830-1841". *The Journal of Modern History* I(4): 570- 593.
- (1930). " Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey, 1830- 41: Part II, 1839- 41". *The Journal of Modern History* II(2): 193- 225.
- Saydam, Abdullah (1998). "Kuzey Kafkasyadaki Bağımsızlık Hareketleri". *Kıbrıstan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet*. Trabzon: Derya Ktb. 302-337.
- Slade, S.Adolphus (1837). *Turkey, Greece and Malta*, II. London: Saunders and Otley.
- (1943). *Türkiye ve Kırım Harbi*. Çev. Ali Rıza Seyfi. İstanbul: Askeri Mtb.
- Şaşmaz, Musa (1999). "Longworth's Mission to Circassia in 1855". *OTAM* (10): 219- 241.
- Temizkan, Abdullah (2009a). "Kuzey Kafkasya Müridizmi, Müridizmin Yayılma Startejisi ve Feodal Beylerle İlişkileri". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* IX/2: 165-190.
- (2009b). "19. Yüzyılda Çarlık Rusya'sının Kafkasya Ordusu'nda Lehistanlılar". *Karadeniz Araştırmaları* (20): 73-95.

- (2010a). “Albay Teofil Lapinski ve Leh Lejyonunun Kafkasya'daki Faaliyetleri”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* X(1): 149-171.
- (2010b). “ Lehistanlıların İstanbul'da Lobi Faaliyetleri ve Kafkasya'ya Lejyon Gönderme Girişimleri”. *Türklük Bilimi Araştırmaları* (28): 363-393.
- Terim, Şerafettin (1976). *Kafkas Tarihinde Abhazlar ve Çerkeslik Mefhumu*. İstanbul: Minnetoğlu Kitabevi.
- Tuğan, Raşad (2004). “Rusya ve Avrupa Basınında Çerkes Sürgünü”. *Vatanından Uzaklara Çerkesler*. Çev. Murat Papşu. İstanbul: Çiviyazıları Yay.
- Turan, Şerafeddin (1951). “1829 Edirne Antlaşması”. *AÜDTCFD* IX(1-2): 111-151.
- Urquhart, David (1833). *Turkey and Its Resources*. London: Saunders an Otley.
- Wagner, Moritz (1999). *Çerkesler-Çeçenler- Kazaklar ve Gürcüler*. Çev. Sedat Özden. İstanbul: Kayhan Yay.
- Yağcı, Zübeyde G. (1998). *Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı (1781-1785)*. Doktora Tezi. Samsun: OMÜ.

The International Leader of North Caucasus: Sefer Zaniko

Zübeyde Güneş Yağcı*

Abstract

Sefer Zaniko, for whom various different assessments are made, is one of the notable figures of the Circassians. One such assessment which stands out is his role in the Caucasian policy of the Ottoman Empire during the Crimean War. Another one is his effort to carry the Circassians' independence to international level. Sefer Zaniko was taken into custody by the Ottoman Empire and exiled from Istanbul upon the Russian Ambassador's request on the grounds that he was in contact with England and constituted a danger for Russia. Despite being in exile, Sefer Zaniko led a colorful life, and the policies he had concerning England, Ottoman Empire and Russia played an effective role in the Caucasian-Russian struggle. The purpose of this study is to discuss the assessments concerning Sefer Zaniko and examine his role during the struggle of the Circassians against Russia in the light of Ottoman documents. Discussing the Caucasian policy of the Ottoman Empire in the person of Sefer Zaniko will constitute another aim of the study.

Keywords

Sefer Zaniko, Circassians, Russia, Ottoman Empire, North Caucasus, David Urquhart

* Assoc. Prof. Dr., Balıkesir University, Faculty of Science and Letters, Department of History-Balıkesir/Turkey
zyagci@hotmail.com

Международный лидер Северного Кавказа: Сефер Занико

Зубейде Гюнеш Ягджы*

Аннотация

Сефер Занико является одним из видных черкесов, о деятельности которого существуют различные мнения. Наиболее известна его роль в кавказской политике Османской империи во время Крымской войны. Другим примером его деятельности являются его попытки поднять борьбу черкесов за независимость на международный уровень. Он был взят под наблюдение в Османской империи и сослан из Стамбула по просьбе российского посла, который утверждал наличие его связей с Англией, и тем самым нанесение им ущерба России. Сефер Занико, хоть и в изгнании, но прожил очень красочную жизнь. Политика, которую проводил Сефер Занико в тисках между Англией, Османской империей и Россией, сыграла важную роль в кавказско-русской борьбе. Целью данного исследования является анализ различных мнений о деятельности Сефера Занико и определение роли черкесов в борьбе против России в свете османских источников. Освещение кавказской политики Османской империи в лице Сефера Занико является дополнительным аспектом данного исследования.

Ключевые слова

Сефер Занико, черкесы, Россия, Османская империя, Северный Кавказ, Дэвид Уркварт

* доц.док., университет Балыкесир, факультет естествознания и литературы, кафедра истории-Балыкесир/ Турция
zyagci@hotmail.com

